

Adam Bartnicki

Polityczne i kulturowe podłoże konfliktu rosyjsko - czeczeńskiego

Republika Czeczenii to niewielki skrawek ziemi w południowo-zachodniej Rosji. Przez ostatnie trzy stulecia kraj ten stał się dla Rosjan symbolem oporu, islamskiego fundamentalizmu i obsesyjnej, z pozoru niezrozumiałej agresji. Borys Jelcyń porównywał Czeczenię z kartelem z Medelin, Władimir Putin przedstawia ją światu jako jądro międzynarodowego terroryzmu. Uparte dążenie Czeczeńców do odzyskania niepodległości zawsze wywoływały zbrojne reperkusje ze strony Moskwy, z drugiej jednak strony budziło nieukrywany podziw wśród rosyjskiej inteligencji. W XIX wieku wiele, chociaż nie zawsze przychylnie, pisali o Czeczenach Tołstoj, Puszkina, Lermontow, bardziej współcześnie Sołżenicyn który zetknął się z nimi podczas swojego zesłania w Kazachstanie¹. Poglądy pisarzy rzutowały na wizerunek całego narodu. Tworzył się stereotyp umiejętnie profilowany przez moskiewską propagandę. Dzisiaj problem czeczeński stał się dla Rosji wyzwaniem nie tylko politycznym, ale także kulturowym. Do starych problemów obciążających konto Rosji carskiej i bolszewickiej dochodzą nowe. Zmiazdzenie niepokornego narodu stało się rosyjską racją stanu.

Zwycięstwo w tym konflikcie ma przynieść trojaki korzyści:

- pokazać światu, że Rosja nadal potrafi strzec swojej mocarstwowej roli w regionie,
- udowodnić członkom Federacji Rosyjskiej, że Kreml panuje nad sytuacją i ewentualna próba naruszenia integralności terytorium federacji zostanie przykładowo ukarana²,
- społeczeństwo rosyjskie ma otrzymać zapewnienie o skuteczności władzy, która potrafi rozprawić się z kaukaskim zagrożeniem.

Siergiej Kowalioff pisał, że kryzys czeczeński stanowi najważniejszy punkt zwrotny rosyjskiej historii ostatnich lat, a stosunek Moskwy do

---

¹ A. Sołżenicyn, *Archipelag gułag*, Warszawa 1990, t.3, s.365-366.

² Integralność terytorialna Federacji Rosyjskiej jest zagwarantowana konstytucyjnie, patrz: *Konstytucja Federacji Rosyjskiej*, art.4, u.3.

zbuntowanej republiki może być probierzem rosyjskiej demokracji³. Wydarzenia ostatnich miesięcy wskazują, że rosyjska demokracja nadal daleka jest od europejskich standardów. W listopadzie 1999 roku armia rosyjska po raz kolejny podjęła działania zbrojne przeciwko Czeczenii. Operacja ta określana przez rosyjskie dowództwo jako działania antyterrorystyczne w rzeczywistości miała być demonstracją stanowczości i siły nowo kształtującej się elity politycznej. Rosjanie skierowali do walki sprzęt ciężki prowadząc jednocześnie ostrzał artyleryjski oraz przeprowadzając powietrzne bombardowania miast czeczeńskich. 31 grudnia Władimir Putin ogłosił, że głównym celem wojny jest niedopuszczenie do rozpadu Rosji. Czeczenia ma więc ponownie znaleźć się w obrębie Federacji. Zastanawiające jest, dlaczego Rosjanie którzy po doświadczeniach klęski w Afganistanie i pierwszej wojny z Czeczenią tak łatwo zgodzili się na kolejną zbrojną awanturę w rejonie Kaukazu. Co więcej, oddali władzę w ręce ekipy która budowała swój kapitał polityczny za pomocą wojennej retoryki. Max Weber pisał, że *naród wybaczta naruszenie jego interesów, nie wybaczta natomiast obrazy jego honoru (...)*⁴. Działania polityków, którzy w imię demokracji i zagranicznych kredytów roztrwonili ten honor są powodem powszechnego oburzenia. W Rosji upowszechniło się uczucie upokorzenia ze strony Zachodu⁵. Konflikt na Kaukazie dał wojskowym nową szansę. Armia stanęła w obronie sterroryzowanej przez zamachy bombowe ludności, dała zmęczonym ludziom z Moskwy lub Petersburga nadzieję na odbudowanie prestiżu ich kraju.

Poziom nasycenia w narodach rosyjskim i czeczeńskim obopólnej niechęci może sugerować, że rozwiązanie kryzysu droga polubowną nie jest możliwe. Zważywszy, że równie nierealne wydaje się być rozwiązanie konfliktu poprzez czystkę etniczną, czy też likwidację tożsamości narodu czeczeńskiego wydaje się, że konflikt czeczeńsko-rosyjski będzie tlił się przez następne dziesięciolecia od czasu do czasu przekształcając się w koinunkturalną wojnę.

Kim więc są owi Czeczenii, których istnienie od stuleci spędza sen z oczu rosyjskim politykom?

Ojczyzną narodu czeczeńskiego są północne zbocza Kaukazu i dorzecze Tereku. Plemiona góralskie zamieszkujące te tereny nigdy nie wykształciły rozwiniętej formy państwowej do XIX w nie podlegały jednak

³ S. Kowaliow, *Lot białego kruka*, Warszawa 1997, s.138.

⁴ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, Kraków 1998, s.99.

⁵ „Der Spiegel” 2000 nr 2.

ściślej zależności politycznej wobec państw, których wpływy obejmowały tereny dzisiejszej Czechenii tj. Arabów Mongołów, Turków osmańskich czy Persji. Sytuacja ta zaczęła zmieniać się dopiero na początku XVIII wieku w związku z ekspansją terytorialną Rosji. Podstawowym zadaniem polityki rosyjskiej w rejonie kaukaskim stało się przeciwstawienie tureckiej ekspansji w kierunku Morza Kaspijskiego. Pozostawienie Północnego Kaukazu poza władaniem carskim groziło objęciem go panowaniem tureckim. Rosja zdecydowana była objąć kontrolą szlaki handlowe między Wschodem a krajami europejskimi co wymagało opanowania wybrzeży Morza Kaspijskiego. Kluczowym obszarem strategicznym stało się Zakaukazie, gdzie starły się interesy Turcji, Rosji i Persji. W 1722 roku Piotr Wielki podczas wyprawy przeciwko Persji zbudował pierwszą rosyjską placówkę na Kaukazie – twierdzę Święty Krzyż. Dziesięć lat później doszło do pierwszego starcia mieszkańców Kaukazu z armią rosyjską. Miejscowe plemię Nachaczów tak zażarcie broniło swojej osady Czeceń, że jej nazwa przyległa wkrótce do całego narodu. Po śmierci Piotra I jego projekty ekspansji w tym rejonie zostały na niemal pół wieku odłożone i Rosja zatrzymała się na linii rzeki Terek. Ziemie położone na południe od Tereku stały się swego rodzaju strefa buforowa, na obszarze której ścierały się wpływy ościennych mocarstw. Głównym instrumentem polityki rosyjskiej w tym czasie stała się ekspansja ekonomiczna, wiążąca tereny Kaukazu z rynkiem rosyjskim.

Już w XVIII wieku w Czechenii wybuchały powstania przeciwko Rosjanom, jednak szczególne nasilenie walk przypadło na pierwszą połowę XIX wieku. Olbrzymie znaczenie dla dalszego przebiegu konfliktu miało bezpośrednie włączenie w 1801 roku do imperium rosyjskiego wschodniej Gruzji i budowa tak zwanej gruzińskiej drogi wojskowej. Dawało to caratowi kluczowe pozycje na Kaukazie i stworzyło korzystne warunki do podporządkowywania Gruzji oraz części Zakaukazia. Wojna rosyjsko-perska rozpoczęta w 1804 roku zaktywizowała Czeceńców, podrywając ich do walki. W 1805 i roku 1806 dwie rosyjskie ekspedycje karne zadały im ciężkie straty. Dziesięcioletni korpus rosyjski nie zdołał jednak stłumić powstania. Polityka ekspedycji karnych okazała się mało efektywna. Wojna rosyjsko-perska zakończyła się w 1813 roku włączeniem do Rosji północnego Azerbejdżanu oraz Dagestanu. Ponieważ jeszcze w 1810 roku Rosjanie zawładnęli wolną dotąd Inguszetią, przeto Północny Kaukaz stawał się w istocie obszarem wewnętrznej polityki rosyjskiej. Na drodze do pełnej nad nim kontroli stali na wschodzie już tylko Czeceńcy.

Wraz z zakończeniem wojen napoleońskich carat przystąpił do systematycznego zaprowadzania tam swego bezpośredniego panowania.

W maju 1816 roku na czele sił rosyjskich na Kaukazie stanął gen. Aleksiej Pietrowicz Jermołow. W końcu 1817 roku przedstawił on carowi plan kampanii wojennej mającej doprowadzić do podporządkowania górskich ludów. Plan ten przewidywał wzniesienie nowej linii umocnień wzdłuż dolnego biegu Sunży i osiedlenie między nimi a Terekiem znacznej liczby Kozaków. Tej części miejscowej ludności, która pokornie przyjęłaby rosyjskie panowanie, zamierzał przydzielić pewna ilość ziemi, pozostali mieli być zmuszeni do odejścia w góry. Ponieważ jednak tam nie mogliby utrzymywać, zwłaszcza zimą, swych stad bydła, przeto Jermołow spodziewał się, że wcześniej czy później i ci - zagrożeni głodem - zmuszeni byłiby zaakceptować rosyjskie panowanie. 1820 roku Jermołow pisał: *Nie odstąpię od przyjętego przez siebie systemu wygniatania tych złodziei wszystkimi sposobami. Najważniejszym jest głód i dlatego dążę do tego, żeby mieć drogę do tych dolin, gdzie oni mogą uprawiać jeszcze ziemię i paść swoje stada.* Jednocześnie generał sprzyjał osadnictwu rosyjskiemu. Tylko w 1821 roku nad rzekami Terek i Sunża osiedlono 16,5 tys. przybyszów.

Działania Jermołowa wywoływały w Czechenii narastający opór. W 1819 roku wybuchło powstanie Bejbulata Tamijewa. Wojska Jermołowa zwalczały jego bojowników z niezwykłym okrucieństwem. Z powierzchni ziemi znikwały całe osady. Nie mogąc osiągnąć rzeczywistego przeciwnika wódz carski niszczył jego społeczne zaplecze. Wkrótce przynosiło to efekty - oddziały powstańcze zaczęły topnieć, a wśród starszyny ujawniły się podziały.

Za czasów Jermołowa Rosja zamęczała Kaukaz, do korzeni wycinając demograficzny potencjał regionu. W 1827 roku generał został odwołany jednak walki trwały nadal. W 1834 roku górale czecheńscy i dagestańscy zorganizowali pod przywództwem imama Osmana Szamila antyrosyjskie powstanie, trwające 25 lat. Czecheńcom udało się wystawić 30 tysięczną armię bojowników którzy przez wiele lat skutecznie broniła swojej ojczyzny. Powstanie skończyło się w 1859 roku wraz z pojmaniem Osmana Szamila. Zwycięstwo ugruntowało panowanie rosyjskie w Czechenii która weszła w skład imperium carów.

Po objęciu władzy przez komunistów (1917) w 1922 roku utworzono Czecheński Okręg Autonomiczny. Formalnie było to zgodne z hasłami narodowościowymi bolszewickiej rewolucji, faktycznie jednak autonomia była nominalna, a o składzie i poczynaniach miejscowych władz

rozstrzygała Moskwa. W 1929 roku rozpoczęła się przymusowa kolektywizacja rolnictwa, która wywołała na Północnym Kaukazie zdecydowany opór. Wiosną 1932 roku w górach Czechenii zaczęły się walki partyzanckie. Do złamania oporu górali użyto formacji policyjnych, a także regularnych oddziałów Armii Czerwonej. Następne lata przyniosły tylko minimalne uspokojenie. Czecheńska elita polityczna została wyępiona lub izolowana, oporni znaleźli się na Syberii. W 1936 roku weszła w życie stalinowska konstytucja ZSRR. W grudniu tegoż roku dotychczasowe obwody autonomiczne kabardyjsko-bałkarski, czecheńsko-inguski i północnoosetyński zostały podniesione do rangi republik autonomicznych. Był to gest bez większego znaczenia. Autonomia była nominalna, a odgrywający główną rolę we władaniu tymi regionami funkcjonariusze partyjni i państwowi byli wyznaczani przez Moskwę i przed nią odpowiedzialni. Pół roku po utworzeniu republik autonomicznych Północny Kaukaz objęła kolejna fala terroru. Formalnie było to zgodne z hasłami narodowościowymi bolszewickiej rewolucji, faktycznie jednak autonomia była nominalna, a o składzie i poczynaniach miejscowych władz rozstrzygała Moskwa. W kwietniu 1926 roku karaczajo-czerkieski obwód autonomiczny podzielono. Zjednoczono za to we wspólnym obwodzie Czechenów z Inguszami. W grudniu 1936 roku obwody autonomiczne kabardyjsko-bałkarski, czecheńsko-inguski i północnoosetyński przemianowane zostały na republiki autonomiczne. Taka struktura administracyjna przetrwała do 1943 roku. W lutym 1944 Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych na mocy decyzji Państwowego Komitetu Obrony ZSRR, przeprowadził deportację Czecheńców do Kazachstanu i na Syberię republika uległa likwidacji. Rozpoczynając deportacje pół miliona Czechenów i Inguszy. Stalin nie zdawał sobie sprawy, że tworzy kolejny mit który będzie zagrzewał ludy Kaukazu do walki o niepodległość. Dramat narodu wyrugowanego z ziemi ojczystej trwał do „odwilży” Chruszczowa. W 1958 roku, po śmierci Stalina, Chruszczow pozwolił góralom wrócić na Kaukaz. Od końca lat 50 wygnańcy masowo zaczęli powracać do swojej ojczyzny. Żywiłowy napór spowodował konieczność regulacji prawnej i administracyjnej zaistniałego stanu faktycznego. Wtedy przywrócono autonomiczną Republikę Czecheno-Inguską. Ta mechaniczna integracja według wypróbowanych metod sowieckich spowodowała zaostrenie konfliktów między tymi dwoma nacjami. Ingusze bowiem obawiali się dominacji Czechenów. Republikę później podzielono na dwie odrębne. Czasy Gorbaczowa i rozpad ZSRR to

---

renesans nadziei na niepodległość, który zaowocował skupieniem większości narodu wokół Dżohara Dudajewa⁶.

Po rozwiązaniu KPZR i rozpadzie ZSRR (1991) w autonomicznej republice Czeczenii zdominowały tendencje separatystyczne i niepodległościowe. Rzecznikiem ich został generał D. Dudajew, lider Kongresu Czeczeńców, wybrany w październiku 1991 prezydentem Czeczenii (80% głosów). Zagrożenie interesów ekonomicznych Rosji (przez Czeczenię przechodzi między innymi jedna z głównych traktacji ropy naftowej z obszarów nad Morzem Kaspijskim).

W Czeczenii 9 listopada 1991 roku wprowadzono stan wyjątkowy i poddano presji blokady ekonomicznej. W Moskwie 17 marca 1992, z inspiracji władz rosyjskich, powołano rząd czeczeński z D. Zagajewem. Awtarchamow, z antydudajewowskiej opozycji w republice, 2 sierpnia 1994 utworzył Radę Tymczasową i podjął próbę opanowania stolicy, Groznego. Wychodząc naprzeciw akcji prorosyjskich ugrupowań czeczeńskich, Rada Bezpieczeństwa Rosji podjęła 7 grudnia 1994 decyzję o przywróceniu siłą wpływów rosyjskich, co stało się podstawą do wprowadzenia wojsk rosyjskich do Czeczenii 11 grudnia 1994.

W styczniu 1995 roku wojska rosyjskie zajęły Grozny, w marcu główne ośrodki opozycji czeczeńskiej: Argun, Gudermes i Szalji, w czerwcu ostatni punkt oporu armii czeczeńskiej - Szatoj. Wobec okupacji Czeczenii wojska D. Dudajewa podjęły walkę partyzancką i akcje terrorystyczne. Czeczeński dowódca Sz. Basajew 14 czerwca 1995 opanował szpital w Budionnowsku na południu Rosji, biorąc 890 zakładników. Krwawa próba odbicia więzionych skłoniła premiera Czernomyrdina do rozmów z władzami czeczeńskimi.

Basajew 19 czerwca 1995 roku uwolnił zakładników, 30 lipca 1995 zawarto układ rosyjsko-czeczeński rozpoczynający proces pokojowy w stosunkach Rosja-Czeczenia. Układ przewidywał zakończenie walk, wycofanie wojsk rosyjskich, przekazanie jeńców wojennych przez każdą ze stron, przeprowadzenie wolnych wyborów w Czeczenii. Pominięto w nim jednak sprawę niepodległości republiki.

W listopadzie 1999 armia rosyjska po raz kolejny podjęła działania zbrojne przeciwko Czeczenii. Tym razem pod hasłem obrony przeciwko islamskim terrorystom.

Poszukując podłoża konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego należy wziąć pod uwagę szerszy kontekst dotyczący całego regionu Kaukazu. Konflikt

---

⁶ N. Nowak, *Historia walki i trwania*, „Rzeczpospolita” 1999, 13 listopada.

etniczny jest tu bowiem elementem makropolityki. W tym ujęciu możemy wymienić co najmniej trzy duże grupy przyczyn konfliktu: kulturowe, polityczne-histotyczne i ekonomiczne.

Przyczyny kulturowe

Region Kaukazu jest miejscem gdzie stykają się i współlistnieją ze sobą dwa główne wyznania świata: chrześcijaństwo i islam. Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że w wyniku procesów migracyjnych oraz celowych działań władz rosyjskich i radzieckich, enklawy obu wyznań są przemieszane. Fundamentalną przyczyną pogłębiającego się konfliktu na tej płaszczyźnie jest wzrastające w Rosji poczucie zagrożenie odrodzeniem islamskim. Olbrzymi wpływ na negatywne postrzeganie islamu mają, stymulowane przez rządząca ekipę, środki masowego przekazu. W ostatnich latach wyraźnie można dostrzec manipulację informacjami tak aby stworzyć wrażenie zagrożenia spokoju na Kaukazie a także w samej Rosji przez fundamentalizm islamski. Rosyjscy politycy doskonale zdają sobie sprawę, że wzrost znaczenia islamu na Kaukazie wcale nie jest równoznaczny z zagrożeniem wprowadzenia fundamentalizmu islamskiego. Mimo wszystko w taki właśnie sposób przedstawiają sytuację. Chcą widzieć w islamie zagrożenie nie tylko dla mniejszości słowiańskiej ale także bezpieczeństwa całego regionu. Społeczeństwo rosyjskie, idąc śladem swoich elit politycznych odnosi się z równie daleko idącą ostrożnością do procesu odradzania się islamu na Kaukazie. Wynika to przede wszystkim, z przynajmniej po części słusznego przekonania, że nie da się pogodzić dominującej roli Rosji w regionie z polityczno-społecznymi ideami islamu. Odrodzenie islamu jeszcze większe obawy budzi wśród ludności rosyjskojęzycznej zamieszkującej tereny Kaukazu. Odrzucenie wzorów zachodniej demokracji przez miejscowe elity sprawia, że niejednokrotnie obawy te stają się całkiem realne. Strach społeczeństwa rosyjskiego przed rozwijającym się islamem powoduje wzrost tendencji nacjonalistycznych w samej Rosji, nawet w rejonach położonych z dala od ognisk ewentualnych napięć. Brak elementarnej wiedzy o islamie powoduje, że politykom rosyjskim dosyć łatwo jest manipulować kaukaskim zagrożeniem czy nawet popychać Rosjan do otwartego konfliktu z obcym i nieznanym światem.

Region Kaukazu jest miejscem stykania się wielu cywilizacji: rosyjsko-prawosławnej, muzułmańskiej i chrześcijańsko – europejskiej. Region ten w dużym stopniu przypomina „kocioł bałkański” czy sytuacje na równie skonfliktowanym Półwyspie Indyjskim. W całym obszarze Kaukazu istnieje

---

bardzo duży potencjał dla konfliktów na tle polityczno-etnicznym. Kaukaz jest przy tym czymś wyjątkowym w skali świata gdyż na bardzo niewielkim obszarze mieszka tu około 100 różnych narodowości. Również w poszczególnych republikach kaukaskich występuje podobne zróżnicowanie etniczne. Stwarza to zagrożenie bardzo szybkiej transmisji konfliktów na sąsiednie tereny.

Przyczyny polityczno-historyczne

Zaprowadzenie spokoju w Rejonie Kaukazu może postawić w bardzo korzystnym świetle w oczach rosyjskiej opinii publicznej, co w sposób oczywisty przekłada się na wyniki wyborów. Pomijając oczywisty fakt prowadzenia przy pomocy czołgów kampanii wyborczej⁷, wojna na Kaukazie, w ostatecznej konsekwencji, może okazać się bardziej przemyślną zagrywką. Dzięki niej, nowy prezydent uzyska pełną kontrolę na armią, służbami specjalnymi oraz znaczną częścią „ulicy”. Nie wykluczone, że mając takie zaplecze poszuka sobie kolejnego wroga, tym razem wewnątrz Rosji. Nie ważne przy tym czy będzie nim oligarchia finansowa, społeczeństwo czy świat przestępczy. Bolszewickie metody poszukiwania wymaganego niebezpieczeństwa i walka z nim mogą się stać sposobem na rządzenie. W przetestowanych warunkach ciągłego zagrożenia, wszelka opozycja, która już dziś jest zdumiewająco zdeintegrowana, utraciła by pozostałe jej jeszcze możliwości kontrolnego oddziaływania na władzę.

Rozwiązanie problemu czeczeńskiego ma pokazać zarówno światu, przywódcom państw kaukaskich jak i samym Rosjanom, że Rosja panuje nad sytuacją i w żadnym wypadku nie dopuści do naruszenia jedności terytorialnej Federacji. Rozwiązanie problemu kaukaskiego jest dla Rosji kwestią prestiżu. Z pewnością głównym wyzwaniem jest tu niepokorny naród czeczeński, który zawsze gotowy był do rzucenia wyzwania Moskwie. Kwestia odbudowy prestiżu dotyczy zwłaszcza armii rosyjskiej boleśnie upokorzonej przez wojowniczy naród górali. Wydaje się, że wojna na Kaukazie jest dla rosyjskich generałów wielką szansą, daje im możliwość odzyskania zarówno honoru jak i utraconych wpływów politycznych. W Moskwie, niemal od dwustu lat władzę, w sposób mniej lub bardziej formalny, sprawowali generałowie. W ZSRR armia i partia zespały się

---

⁷ Wojna domowa zdecydowała o losach Putina pisał Rudolf Augstein w swoim szkicu *Russland ist gros , der Zar ist weit*, „Der Spiegel” 2000, nr 2.

---

w jedność. Szefami partii zostawali przeważnie dawni lub obecni marszałkowie i generałowie. Jeszcze kilkanaście lat temu Armia Czerwona była wizytówką wielkomocarstwowej pozycji ZSRR. Szersze działania militarne mogą w przyszłości stwarzać wojskowym okazję do, przynajmniej częściowej, odbudowy wpływów politycznych.

Poważnym problemem dla Rosji staje się masowa migracja ludności Kaukazu na jej tereny. Dotyczy to zarówno ludności prawosławnej jak i muzułmańskiej. W tym drugim przypadku często stwarza to zagrożenie dla bezpieczeństwa. Już w końcu lat 70 siedemdziesiątych w Moskwie rozwinęła się mafia kaukaska, która obecnie kontroluje znaczną część świata przestępczego Rosji a także znaczne duże obszary „szarej strefy”.

Przyczyny gospodarcze

Rejon Kaukazu jest bardzo ważnym węzłem komunikacyjnym, w którym od wieków krzyżują się główne szlaki handlowe łączące Europę z Azją, a także Bliski i Środkowy Wschód z północną Eurazją i Rosją.

Rejon Kaukazu pozostaje jednym z najważniejszych na świecie centrum przemysłu paliwowo-energetycznego. Na tym obszarze znajduje się około 15% wszystkich surowców Rosji⁸.

XXX

Joscha Fischer w czasie wojny NATO z Jugosławią powiedział, że rozwiązanie problemu Kosowa jest walką o kształt przyszłej Europy. To samo możemy powiedzieć o Rosji w kontekście jej konfliktu z Czeczenią. Nie wiadomo czy Czeczenię uda się ujarzmić, nie wiadomo również czy inne narody Kaukazu nie zechcą w przyszłości emancypować się spod kontroli Moskwy. Dziś, na oczach świata, kolejny raz dokonuje się ludobójstwo. Rosja postsowiecka zdaje się powracać do dawnych aspiracji imperialnych, które krwawym piętnem, od tyłu stuleci odbijają się na obszarach Kaukazu. Oby to był tylko krótkotrwały paroksyzm zbrodniczych pragnień.

---

⁸ „Niezawisimaja Gazieta” 1998, 5 czerwca.